

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.н. Малина Николова Новкиришка- Стоянова,
преподавател по Римско право в Юридическия факултет на
Софийския университет „Св. Климент Охридски“

относно: дисертационен труд за присъждане на научна и образователна степен „доктор по право“ в област на висше образование 3.Социални, стопански и правни науки професионално направление 3.6 Право. научна специалност „Римско частно право“

Дисертант: **ТИХОМИР НИКОЛАЕВ РАЧЕВ**, задочен докторант по римско частно право в Катедра „Теория и история на държавата и правото“ в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“
Тема на дисертацията: **ФОРМУЛАРНИЯТ ПРОЦЕС**

1.Общо представяне на процедурата и дисертанта

Със заповед № РД 38- 674 от 4 декември 2018 г. на Ректора на Софийския университет „ Св. Климент Охридски“ (СУ) съм определена за член на научното жури на процедура за защита на дисертационен труд на тема „ФОРМУЛАРНИЯТ ПРОЦЕС“ за придобиване на научната степен „доктор по право“ в СУ в област на висше образование „3. Социални, стопански и правни науки“, професионално направление „3.6 Право“, научна специалност „Римско частно право“. Представям настоящото становище и в качеството си на научен ръководител на докторанта ТИХОМИР НИКОЛАЕВ РАЧЕВ, като участвам в журито по право на основание чл. 31, ал.1 от ППЗРАСРБ, тъй като процедурата е по правилата, действащи преди измененията в ЗРАСРБ от 2018 г.

Представеният от дисертанта комплект материали за участие в процедурата е в съответствие с изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ. Юридическият факултет на СУ има акредитирана докторска програма „Римско частно право“. Процедурата до защитата на дисертационния труд пред Катедрения съвет е протекла законосъобразно, представени са необходимите документи за научното жури и за публичната защита.

2. Кратки биографични данни за дисертанта

Тихомир Николаев Рачев е завършил Гимназия с преподаване на чужди езици „Ромен Ролан“ в Стара Загора, профил история и френски език (2008 г.), и Юридически факултет на СУ (2014 г.). Изключително мотивиран и

отдаден на изучаването на правната наука, с богата обща култура, трайни и задълбочени интереси към класическото наследство в историята и философията на правото и приемствеността в правните институти, с отлично владение на френски и английски език, добро познаване и ползване на латински език – всичко това в своята цялост е една от предпоставките за създаването на настоящия дисертационен труд и публикациите към него. По време на следването си Тихомир Рачев е участвал в различни дейности, свързани с римското право- преводи, дискусии, организиране на научни форуми и пр. Веднага след завършването печели конкурс за редовен докторант по Римско частно право през 2015 г. , като с оглед на нуждите на преподаването докторантурата му е трансформирана през 2017 г. в задочна със срок на обучение до 1 октомври 2018 г.

През целия период на докторантурата Тихомир Рачев е водил семинарни занятия по Римско частно право, подпомагал е активно провеждането на лекционните курсове по Римско частно право и Римско публично право, създаването и развитието на Кръжока по Римско право в ЮФ на СУ и на конгресите на Балканската асоциация по римско право и римскоправна традиция международни научни конференции, както и на проведения през 2017 г. конкурс за млади автори от университетите в България и на Балканите, на ежегодното състезание за решаване на казуси по Римско частно право в ЮФ на СУ и проведените два учебни процеса по Римско право. Той има значителен принос за администрирането на единствения в България, а също и в Централна и Източна Европа специализиран сайт по Римско право, както и за преводите, редактирането, издаването и индексирването на електронното списание по Римско право- IUS ROMANUM в 3 от най- известните световни бази данни - CEEOL, Erih Plus и Hein Online. Има и редица участия в романистични и други конференции, включително и с виртуални презентации.

Може да се обобщи, че Тихомир Рачев е един изключително добросъвестен, много мотивиран и задълбочен млад учен, който с лекота и ентузиазъм съчетава научно- изследователската с преподавателската работа и се радва на добър авторитет сред колегите и студентите.

3. Актуалност на тематиката

Дисертационният труд е посветен на една отчасти позната на широката правна общност в България проблематика- римския граждански процес. По тази тема има няколко статии и студии и един по- цялостен труд на проф. Михаил Андреев, като така темата на дисертацията се вписва като продължение на романистичните изследвания в България. Дисертантът изключително добросъвестно е представил както тези съчинения и високите научни достижения, вкл. и в международен план, на проф.

Андреев, така и на другите романисти по темата, отнасяща се да един от най- най- разгърнатите, но и най- дискутиран етапи от развитието на римския граждански процес- формулираната процедура. Същевременно умело, аргументирано и подходящо за едно дисертационно изследване той представя една нова теза за същината на формуларния процес, като полемизира с утвърденото му представяне като организиран от държавата арбитраж. Представяйки връзката между публичното и частното право- от една страна, и между материалното и процесуално право- от друга, дисертантът достига до някои неочаквани, но изключително ценни изводи за римскоправните основи на съвременния граждански процес. От тази гледна точка изследването му може да бъде полезно на колегите, които се занимават с тази проблематика в съвременното право, но биха искали да проследят и историческия ракурс в актуалното законодателство и правна теория.

4. Познаване на проблема

Дисертантът Тихомир Рачев познава основно както източниците на латински език, в които са запазени сведенията за формуларната процедура, така и съчиненията, в които те са интерпретирани. Той има висока езикова култура, специализира по време на докторантурата в Швейцария, Франция и Италия, където има възможност да ползва и анализира почти цялата достъпна литература по темата на дисертацията си. Библиографията му е значителна- общо около 150 заглавия на български и чужди езици, от които 32 са на източници на латински и в превод, заедно със 104 цитата от Дигестите на Юстиниан, 50- от Институциите на Гай и 26- от други антични автори (Цицерон, Авъл Гелий, Ливий, Квинтилиан, Светоний).

Всичко това представя една изключително задълбочена и добросъвестна работа по темата, с обхващане на изследваната проблематика в нейната цялост и представяне на позициите на авторите и на източниците в достъпен и обобщен вид.

5. Цели и методика на изследването

Дисертантът в увода на дисертацията си определя целите на своето изследване- амбициозни по своята същност:

- изложение на класическите теории за възникването и развитието на гражданския процес в римското право и по-специално на формуларната процедура, във връзка с новите достижения на романистиката.

- изследване на същността на основните римскоправни процесуални институти, тяхното възникване и развитие, а също така и въздействието им върху отделни материалноправни институти в епохата на формуларната процедура – от IV преди Хр. до края на III век сл. Хр

- някои възможни съпоставки с оглед разкриване на приемствеността в гражданския процес както по времето на Римската империя, така и със съвременните процесуални институти.

Те са достигнати при съчетаване на историко- правното и правно-догматичното изследване, с критично- аналитичен подход, с позоваване на изворовия материал и на становищата в романистиката, които са коментирани много внимателно и толерантно.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите.

Дисертационният труд е в обем от 363 стр., от които 16 стр. са библиография и извори. В структурно отношение е възприет класическия модел на увод, три глави и заключение, като са спазени стриктно изискванията на чл. 27, ал.2 от ППЗРАСРБ, съответно на чл.64, ал.2 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ “Св. Кл. Охридски”. Работата е добре балансирана и като структура, и като съдържание, като всяка от основните теми в трите глави е развита достатъчно пълно, а изводите са обобщени в заключението.

Следвана е логическата последователност на повечето изследвания по римско процесуално право:

В увода е направен кратък обзор на съществуващата литература по темата, поставен в рамките на изследването на римското право в България от създаването на Юридическия факултет на Софийския университет насетне, както и специално на римското процесуално право. Набелязани са целите, задачите и методологията на изследването, както и личният интерес към темата.

В глава I (с. 19-133) се разглеждат някои общо- теоретични въпроси, които се явяват фундамент за по- нататъшните разсъждения по темата. Представено е понятието „формуларен процес“, като се започва от изворовия материал, коментират се становищата на римските юристи и тяхната интерпретация в романистиката (раздел I). От особено значение е обобщението на основните термини и понятия (вкл. и етимологичен анализ) относно гражданския процес (раздел II), като дисертантът

прецизно, но и синтетично е представил римскоправната концепция за субективното право и римската *actio*, съответно дейността на претора по *dare/ denegare actionis* и основните принципи в гражданското правораздаване. В раздел III е направен преглед на развитието на гражданското правораздаване- от понтификална юрисдикция до светско правораздаване, с характеристика на легисакционната процедура и предпоставките за възникване на формуларния процес, което дава добра представа за еволюцията както в правното мислене на древните римляни, така и на институциите, които все повече интервенират в отношенията между частните лица, поставяйки ги в определен модел, създаден от публичната власт.

Напълно логично глава II, озаглавена „Съдебна организация“ (с. 134-194) е посветена на юрисдикционните органи. Компетентността на претора е изведена като възприемане и развитие на основните принципи и форми, в които се е изразявал *impegium*’ът на римските магистрати от архаичния период насетне. Ценен принос на тази глава е представянето на всички магистрати (някои от които обикновено се пропускат и в специализираните съчинения по римски граждански процес- *resuperatores, centumviri, decemviri, comitium*). Разгледани са най- новите изследвания по темата, като специално внимание е обърнато на муниципалните магистрати и провинциалните управители с правораздавателна власт.

Глава III е посветена на самата формуларна процедура, (с. 195-340), като последователно се изследват общите черти на съдопроизводството, първата фаза- *in iure* (с. 217- 312) и втората фаза- *apud iudicem* (с. 313-340). Очевидно с подробното разглеждане на производството пред съдебния магистрат дисертантът се стреми да докаже публичноправния характер на това производство, което се явява нещо повече от организиран от държавата арбитраж. Именно в тази част на изследването са някои от най- съществените приноси в дисертацията, които имат и познавателно значение и се разглеждат за първи път в такъв контекст: относно времето и мястото на правораздаването, действията на ищеца и на ответника, съответно и на магистрата, характеристиката на формулата и нейните части и същината и ефектите на *litis contestatio*, характеристика на дейността на съдията, на неговите задължения и отговорност във връзка с разрешаването на спора, както и същността на решението (*sententia*), неговото действие и последици.

В заключението са обобщени резултатите от изследването в неговата цялост и поотделно за трите глави, като са направени и изводи за по-нататъшно задълбочаване и възможен прочит на проблематиката с оглед обвързването ѝ както с достиженията на съвременната романистика, така и на съвременната наука относно гражданския процес.

Дисертантът добросъвестно, но и скромно е изложил приносите, които счита, че прави със своя труд. Бих искала, без да повтарям това, да обобща достойнствата на дисертационния труд в следните насоки:

1. Дисертантът умело вписва своя труд в съвременните концепции в романистиката относно единството на правото и съотношението на публичното и частното право според римската юриспруденция. Въз основа на цялостния анализ на формуларната процедура, но обвързано с предходната форма на граждански процес-легисакционната, и последващата я – екстраординарния и служебния когнитивен процес, той деликатно предава идеята за коригиране на традиционното място на изучаване на римския граждански процес: не като част от римското частното право, а в рамките на публичноправната тематика. Разбира се, това е с уговорката, че се изучава както римско частно, така и римско публично право, което обвързва дисертацията му с конкретния опит от преподаването на римското право в Софийския университет.
2. Той доказва, че производството по разглеждане на спорове по граждански дела не е типична форма на арбитраж, та макар и организиран от държавата. С проследяването на юрисдикционната компетентност на магистратите от архаичния период насетне и най-вече в рамките на формуларната процедура, но прилагана както в Рим и Италия, така и в провинциите, се представя една различна картина от традиционното схващане в тази насока – именно публичноправна уредба на целия процес, в който спазването на основните принципи, добросъвестността и сътрудничеството между страните за постигане на разрешаването на техния спор съвсем не придават договорен характер както на процеса като цяло, така и на отделни институти, свързани с него.
3. В дисертацията са систематизирани основните понятия и институти на римския граждански процес, което е особено ценно за изследване на диахронията и континуитета на тази проблематика чак до наши дни.
4. Дисертантът е съумял да направи едно истинско римскоправно изследване, като избегне излишното осъвременяване на някои понятия и институти, да представи същността и институтите на формуларния процес в контекста на римската политическа, социална и правна действителност. Той акцентира на становищата на римската юриспруденция, без да се увлича да ги съпоставя със съвременните теории или да ги вписва в някои утвърдени рамки в романистиката, които постепенно са изгубили своята строгост с оглед на новооткрития изворов материал и изследвания в последните десетилетия.

Дисертацията се отличава с много ясен и точен стил, логическа подредба, прецизно използване на терминологията. Направен е добър превод на латинските текстове, като те са ясно отграничени от интерпретативния текст. Като цяло дисертацията е оформена перфектно и е много лесно тя да се чете и ползва.

Авторефератът отговаря изцяло на изискванията за представяне на дисертационния труд, като отразява вярно и точно неговото съдържание и основните приноси моменти в него.

7. Преценка на публикациите и личния принос на дисертанта

Дисертантът е представил 5 публикации по темата на дисертацията и една под печат. Повечето от публикациите представят отделни аспекти на темата и съвсем не са „откъснати“ части от дисертацията. Дисертантът проявява едно задълбочено познаване на проблематиката, но и умение да прецизира и включи в дисертацията само онова, което е тясно свързано с конкретността и логиката на изложението.

Като научен ръководител на дисертанта мога да споделя, че през цялото време на събиране на материалите и написването на отделните части на дисертацията винаги сме имали едно ползотворно сътрудничество, дискутирали сме отделни проблеми, становища на романисти, тези и противоречия във връзка с интерпретацията на източниците. В този творчески процес Тихомир Рачев винаги ме е радвал със своята амбиция, оригинални идеи и стремеж да се втурне в разрешаването на най-сложните проблеми, като при това изчерпи всички възможни източници на информация и изгради една цялостна, лично негова концепция- готов винаги за полемика, но и да я отстоява с разумни аргументи.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Към един дисертационен труд, представляващ първи опит за самостоятелно научно творчество, законът изисква научни резултати, които представляват оригинален принос в науката, демонстрират задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за създаване на научен труд. Настоящата дисертация напълно отговаря на тези изисквания и предвид на приносите, които тя съдържа, бих препоръчала нейното публикуване. Разбира се, в тази връзка винаги могат да се направят и препоръки с оглед по-цялостното представяне на изследваната материя или акцентирането на отделни нейни аспекти. В терминологичен план, след допълване на предварителните уточнения, може да се прецизира използването на термините процес, производство и процедура; исторически фази, етапи или степени на развитие на гражданския процес; правораздаване, съдопроизводство и юрисдикция и

пр. Това е особено полезно с оглед както на открояване на позицията на автора по тези въпроси, така и с оглед съпоставянето на римскоправната и съвременната терминология и концепции.

Напълно естествено е глава III на дисертацията да е в по-голям обем от другите две глави- тя разкрива самата същност на формуларния процес. В тази връзка може да се направи по-задълбочено и пространно изложение на някои институти, особено такива, които не са разгледани подробно от проф. Михаил Андреев в неговите съчинения и представляват познавателен интерес. Независимо от особеностите, които има изпълнителният процес в Древния Рим, считам, че има място за кратко изложение и на тази тема. Би могло да се допълни и изложение за правните последици от непроизнасянето на решение от страна на съдията (*non liquet*), както и за пороците на решението и последиците от това предвид липсата на обжалване. Гражданската отговорност на съдията също може да бъде представена по-обстойно, макар и в разглеждания период все още да не е включена в категорията на квазиделиктите. С оглед на известен баланс от чисто формална гледна точка третата глава може да се раздели на две глави с оглед спецификата на производствата *in iure* и *apud iudicem*, а дори и включване на нова част с всички допълнителни въпроси, които не се вменят в същинското производство пред магистрата или заклетия съдия, но имат важно отношение към тях. Така ще бъде оправдано и заглавието „Формуларният процес“, което редактирано по този начин, съдържа идея за пълно и изчерпателно изследване на всички въпроси по тази тема, а не само на някои аспекти.

Подчертавам, че това са само детайли и предложения за едно по-нататъшно развитие на дисертационния труд и издаването му като една наистина забележителна книга относно римския граждански процес.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Тихомир Рачев „Формуларният процес“ съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за прилагане на този закон и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Кл. Охридски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на нормативните изисквания. Дисертационният труд показва, че дисертантът притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по Римско частно право, качества и умения за провеждане на научно изследване с оригинални и значими научни приноси.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка на представения в процедурата по защита дисертационен труд „Формуларният процес“, препоръчвам я на почитаемото научно жури и ще гласувам положително дисертантът Тихомир Николаев Рачев да придобие образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6 Право, научна специалност Римско частно право.

Изготвил становището:

**Проф. д.н. Малина Николова Новкиришка-
Стоянова**

София, 28 януари 2019 г.